

Rietveld

RÉMON VAN GEMEREN

Werk en leven

Rietveld

Boom – Amsterdam

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt dankzij het Van Lange Fonds en het Charema Fonds voor geschiedenis en kunst (Cultuurfonds) en het Jaap Harten Fonds.

het
Cultuurfonds

Afbeelding omslag Portretfoto van Gerrit Rietveld met maquette kernhuis, 1956 (Collectie Centraal Museum Utrecht / Rietveld Schröderarchief © Pictoright / MAI / Foto Ad Windig)

Vormgeving Brigitte Slangen

© 2026 Rémon van Gemenen | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024449637 NUR 641, 680

www.boom.nl

Zo heb ik ingezien, dat er niets beters is dan dat de mens zich verheugt in zijn werken, want dat is zijn deel: wat zal hem er toe brengen zich te verlustigen in wat na hem zijn zal?

Prediker 3:22

INHOUD

PROLOOG Een geestelijk leven: Holland, 5 mei 1947 [9]

1 / 1888—1917 [19]

CONTOUR Een scheppend leven: Utrecht, 1941 [63]

2 / 1917—1925 [81]

CONTOUR Een egoïstisch leven: Utrecht, 5 augustus 1958 [164]

3 / 1925—1933 [181]

CONTOUR Een esthetisch leven: New York, Kerst 1949 [298]

4 / 1933—1945 [313]

CONTOUR Een smaakvol leven: Arnhem, 27 mei 1955 [376]

5 / 1945—1957 [387]

CONTOUR Een beter leven: Utrecht, 20 december 1945 [462]

6 / 1957—1964 [473]

EPILOOG Een postuum leven: Otterlo, 8 mei 1965 [547]

Noten [563]

Literatuur [635]

Illustratieverantwoording [640]

Personenregister [641]

PROLOOG

EEN GEESTELIJK LEVEN:

[9]

HOLLAND, 5 MEI 1947

In de lente van 1947 bezocht Rietveld, tegen de zestig, voor het eerst de Verenigde Staten. Hij maakte de inrichting van *Centenary Holland*, een tentoonstelling van decoratieve kunst en Nederlandse producten in het Nederlands getinte stadje Holland in Michigan, dat zijn honderdjarige bestaan luister wilde bijzetten. Hij had weinig trek in de klus, maar het land verblijdde hem. Het voelde anders aan dan Nederland. Elke Amerikaan, ervoer Rietveld, voelde zich inwoner van een groot land, wat zich uitte in de flinke afstanden die men dagelijks aflegde. Alles was ruimtelijker, ook de leefwereld van de mensen.¹ New York maakte met zijn grootsheid en zijn vele moderne en veelal hoge gebouwen indruk op Rietveld, zoals geen andere stad dat in zijn leven heeft gedaan. Het 'schijnt alleen te bestaan uit bouwers, machtige bouwers'.² Kort voor zijn dood deed hij de ontboezeming dat hij in de Verenigde Staten zou zijn gaan wonen en werken als hij geen groot gezin en zieke vrouw had gehad.³ In 1947 waren zijn kinderen al lang volwassen, maar voelde hij zich waarschijnlijk nog wel verantwoordelijk voor zijn echtgenote Vroukje, die al sinds de jaren twintig tobde met haar fysieke en mentale gezondheid.

Op 5 mei schreef Rietveld vanuit Michigan aan Truus Schröder, al ruim twintig jaar – het was een klein publiek geheim – zijn geliefde. De tentoonstelling in Holland, verzuchtte hij, was een haast onmogelijke onderneming, en hij zou zich te veel ergeren als hij niet kon lezen in *The Fountainhead* (1943) van de Russisch-Amerikaanse schrijver Ayn Rand.

Je begrijpt hoe ik me zou voelen, zodra ik inzag dat het allerbeste was, geen krankzinnige poging te doen om hier iets te bereiken – als ik niet had gehad dat boek, dat ik in New York kocht. 't Is een roman over de nieuwe architectuur, kostelijk geschreven. 't Is dik met k. [kleine] letters en 'k zal er net genoeg

aan hebben. 't Neemt me in beslag, omdat ik allerlei uit ons eigen streven er in terug vind of er mee vergelijk. En daarom schrijf ik je er nu over, want ik merk ineens, dat ik altijd 't voornaamste wat me bezighoudt hardnekkig verzwijg (automatisch).⁴

[10]

Rietveld, die puur persoonlijke roerselen gewoonlijk verborgen hield, deelde zijn enthousiasme over het boek met zijn lieve Truus. De roman is sinds 1979, toen de eerste vertaling verscheen, in Nederland ook bekend onder de titel *De eeuwige bron*. Rietveld las de roman in het Engels – in de oorlog had hij zichzelf met kleine pocketboekjes bijgespijkerd in enkele talen, vermoedelijk ook het Frans en Duits. Hij was er zijn sterk Nederlandse accent niet mee kwijtgeraakt.⁵ *The Fountainhead*, voor hem als gematigde lezer een uitzonderlijk dik boek, greep hem zodanig aan dat hij zijn eigen scepsis over de opdracht in Michigan voelde verschrompelen. Hij wilde, zelfs daar, tóch wel iets bereiken, iets groots, net als de held van het verhaal, Howard Roark.

Rietveld had het boek nog lang niet uit. Dat zou nog een tijd duren; hij was geen snelle lezer. Maar klaarblijkelijk had hij genoeg gelezen om de ambities van Truus en hemzelf te herkennen of te vergelijken. Welke precies? De gelijkenis van hemzelf met Roark is in elk geval frappant. Roark is net als hij een radicaal vernieuwende architect zonder diploma, al is hij, anders dan Rietveld, wel aan een studie begonnen, maar daarvan wordt hij na drie jaar verwijderd vanwege een gebrek aan talent en vordering. Dat blijkt echter anders te liggen: Roark is weggestuurd omdat hij modern wilde bouwen en inging tegen alle artistieke voorbeelden en tradities die het instituut hem had willen bijbrengen. De rector noemt het 'je reinste gekkenwerk', omdat al het goede te vinden zou zijn in de overtuigingen van anderen en je als taak hebt die blind te accepteren en te volgen: je conformeert je.⁶ Het beroert Roark weinig. Hij wil zijn leven wijden aan de architectuur en wel op een manier die hem het beste lijkt. 'Het beste is een kwestie van normen, en ik stel mijn eigen normen. Ik erf niets! Ik sta niet aan het einde, maar misschien wel aan het begin van een traditie.'⁷ Dat laatste heeft Rietveld meerdere keren, in verschillende bewoordingen, verkondigd. En ook hetgeen wat Roark de rector verder inpepert: dat hij niet wil bouwen om te behagen, om het anderen naar de zin te maken, of om klanten te krijgen. Die komen vanzelf, denkt hij, wanneer hij bouwt zoals hij wil bouwen: creatief, origineel, vernieuwend, en dus volkomen onafhankelijk. Roark laat zichzelf alleen in zoverre domineren door anderen dat hij hun normen en waarden gebruikt om zich tegen af te zetten – niet uit rebellie, maar uit puur individualisme. Hij stelt zijn eigen waarden vast.

In juist dat opzicht is medestudent Peter Keating het tegenbeeld

van Roark. Hij voelt geen hartstocht voor architectuur, voltooit zijn studie wél en wordt een prominente architect, maar een die volgt, die doet wat mensen verlangen en verwachten, die zich als architect in dienst stelt van zijn klanten. Dit doet hij uit ijdelheid, uit een zucht naar populariteit en status. Het is iemand die wil zijn wat anderen willen dat hij is, die anderen vraagt naar hun mening, iets wat Roark als een zonde beschouwt. Immers, als je zelf weet wat je wilt, hoeft je dit niet van een ander te horen. Keating is het type architect, en mens, van wie Rietveld geen hoge dunk had, maar wel, zijn leven lang, hinder ondervond.

Keating gaat aan de slag op een prestigieus kantoor. Roark, voor wie Amerika's belangrijkste twintigste-eeuwse architect Frank Lloyd Wright de inspiratie vormde, begint bij een briljante, oude, afgedankte architect, gemodelleerd naar Louis Sullivan, de eerste bouwer van de New Yorkse wolkenkrabbers. Deze hadden Rand, net als Rietveld, begeesterd. De 'fout' van deze verbitterde, alcoholistische man: hij houdt ten diepste van zijn werk, en dat maakt hem net zo eigenzinnig als Roark. De oude en jonge architect vertolken een bekende stijl in de moderne architectuur die in Nederland nog het meest doet denken aan het 'nieuwe bouwen'. In de Verenigde Staten heette dit The International Style. Deze bouwstijl, die zich rap ontwikkelde in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw – tevens de periode waarin de roman zich afspeelt – heeft de functie als leidraad. Daaraan past de vorm zich aan. De structuur is de sleutel tot de schoonheid van een gebouw. Het is een principe dat de verbitterde leermeester van Roark niet kan loslaten, en Roark zelf evenmin. Gebrek aan succes is hun deel vanwege de heersende gedachte dat hun werk, zoals de vermaarde criticus Ellsworth Toohey in de roman benadrukt, getuigt van 'buitenissig exhibitionisme, van een geperverteerd streven naar vernieuwing, van een orgiastisch en ongebreideld naar voren schuiven van de eigen persoonlijkheid'. Een te persoonlijke signatuur ontkent de klassieke invloed die voor een ware en dus nederige kunstenaar, paradoxaal genoeg, leidt tot 'waarachtige oorspronkelijkheid'.⁸ Het klinkt als een van de harde kritieken die Rietveld te verduren heeft gekregen.

Toohey is, zoals Rand hem uitbeeldt, nog een graad erger dan Keating. Hij mag dan misschien in wezen oprecht zijn, zijn humanisme heeft nivellering als doel en dat maakt hem verdorven. De massa is voor hem de maatstaf, elk uitblinkend mens zijn vijand; over een groot mens, een onafhankelijk mens, kun je niet heersen. Dat wil Toohey juist ten diepste, ongetwijfeld omdat anderen over hém heersen. Zijn probleem is in de kern een totale afwezigheid van talent, wat volgens Rietveld zorgt voor een uitzichtloze situatie, waarin veel schade wordt veroorzaakt. Daarom voorziet Toohey een betere wereld met onder meer harmonische architectuur naar oude bouwstijlen,

zonder een zweem van individualisme. Alleen te midden van ultieme gelijkheid zou hij zelf nog iets kunnen voorstellen. Dat verklaart dat hij Roark wil uitschakelen. Rand rekent in de persoon van Toohey af met elke vorm van collectivisme. In concreto is dat het communisme. Rand spreekt zich met haar hele roman vurig uit voor een volledige vrijheid, wat in de praktijk neerkomt op een ongelimiteerd liberalisme en dus ook kapitalisme. Het is niet gezegd dat Rietveld bij zichzelf niets terugvond in het kleingeestige, onsympathiek neergezette karakter van Toohey. Al verwierp hij traditioneel bouwen, hij hing, anders dan Rand, socialistische ideeën aan en geloofde dat die een betere wereld zouden genereren. Tegelijkertijd stond het individu voor hem boven alles.

[12]

Deze laatste opvatting raakt de essentie van *The Fountainhead*. De roman omvat een levenshouding, die wordt weerspiegeld in architectuur, en die door moderne architectuur wordt uitgedragen. Roark is, evenals Rietveld, de belichaming van die levenshouding, en daarmee druist hij in tegen de wijze waarop mensen volgens hem leven, en als gevolg daarvan ook bouwen. ‘Uit een soort sleur, als een zinloos toeval. We leven in onze geest, en het bestaan is de poging dat geestelijke leven over te brengen in de fysieke werkelijkheid, het vorm en vaart te geven. Voor iemand die dat begrijpt, is het bouwen van een eigen huis een uiteenzetting van zijn leven.’⁹ Dit had regelrecht uit de mond van Rietveld kunnen komen, inclusief het woord ‘sleur’, dat hij geregeld gebruikte om aan te geven waaruit hij mensen met zijn werk wilde bevrijden.

Net als Roark had Rietveld als liefste missie om mensen een plek te geven waar ze gelukkig kunnen zijn. Juist ook de minderbedeelden, die het meestal moeten doen met minder gerieflijke woningen, waar ze een minder prettig leven hebben – die causale verbanden zijn wezenlijk. Roark koestert nog meer dan Rietveld de overtuiging dat (de meeste) mensen niet goed weten wat ze willen, maar dat hij dat wel weet. Bij een goed leven hoort een goede woning, en dat betekent een moderne woning. En geen woning zoals die door overheden en andere instanties, en niet te vergeten matige architecten, wordt neergezet, in overeenstemming met allerlei commissies en regelgeving. Dat bouwen voor de minder rijken lijkt een nobele daad. Maar het is allerm minst nobel in de zin dat het een wens van anderen vervult die anders niet vervuld wordt. Er wordt sowieso wel voor armere mensen gebouwd, maar met povere architectuur, waarin het er niet om draait het welzijn van mensen werkelijk te vergroten, terwijl dit nu precies het doel van architectuur moet zijn. En dat mag niet afhankelijk zijn van de hoeveelheid geld die iemand bezit of verdient, van zijn persoonlijke smaak en pronkzucht. Het valt alleen te bereiken wanneer je iets bouwt wat mensen verlicht. Letterlijk met meer lichtinval, figuurlijk met zo weinig mogelijk huishoudelijk werk. En wat op grote schaal

geproduceerd wordt, industrieel, met moderne materialen en technieken, deels door prefabricage.

Aldus Roark. En Rietveld. Ze zijn zeldzame architecten, die niet uit zijn op roem of geld. 'Ik stel me tevreden met datgene wat een man alleen zichzelf kan schenken', zegt Roark.¹⁰ Wat kan een mens alleen geven aan zichzelf, en niet krijgen van wie dan ook? Bij deze universele vraag zijn velen snel geneigd te denken aan anderen: de waarde van het leven ligt in de verbinding met anderen, dus hoe kun je iets doen voor anderen, hoe kun je bijdragen aan een goed leven voor iedereen, voor de hele samenleving? Dat klinkt als altruïsme. En dat is wat voor mensen als Roark en Rietveld de vreselijke ziekte van deze wereld is. Oprechte onzelfzuchtigheid maakt de wereld kapot. Rand schonk Roark de bekend geworden term 'tweedehands mensen'. Tweedehands omdat ze, hoe waardig ze ook zijn en leven, niet uitgaan van hun eigen behoeften, maar die van anderen. Ze maken geen dingen uit bekwaamheid, uit ontplooiing van hun eigen talent. Ze gaan niet uit van hun eigen bewustzijn, maar richten zich op dat van anderen. Ze zien zichzelf alleen door de ogen van hun omgeving. Ze denken niet meer echt na. Een immense vergissing, zegt Roark. Dat vond ook Rietveld.

Ieder mens denkt en handelt alleen, dat kan fysiek gezien niet anders. Denken houdt in dat je waarneemt en dingen onderscheidt, waardoor ze waarde krijgen. Zo vormt zich jouw werkelijkheid. Houd je dat tegen, dan dood je je eigen geest, je eigen werkelijkheid, en eigenlijk jezelf, je leven. In feite neger je je eigen realiteit, de enige realiteit die er voor jou kan zijn, betoogt Roark, zoals ook Rietveld dat herhaaldelijk en publiekelijk deed. Je leeft in een soort niets, een leegte. De bron van je handelen ligt niet in jezelf, maar in anderen. Het is een bron die telkens weer verdampt, een bron waaruit niets voortkomt wat waardevol, authentiek en mooi is, wat überhaupt een werkelijke creatie kan worden genoemd. Tweedehands mensen creëren niets. Ze putten niet uit de enige zuivere, goede bron, de eeuwige bron: jezelf. Ze leven voor prestige, dat geenszins zorgt voor geluk, maar voor verdriet en wanhoop (volgens Rietveld gaf het hoogstens wat plezier). Hun levens mislukken. Ze lijden een langzame, onverbiddelijke nederlaag.

Roark voert deze zienswijze resoluut door in zijn eigen leven, ook al levert het hem de bewieroking van een enkeling op en de blaam van velen. Onder alle tegenslag blijft hij kalm, stil, soms zelfs lacherig. Hij lijdt niet; hij gelooft ook niet in lijden wanneer je trouw blijft aan jezelf, doet wat je aanleg en ervaringen je ingeven en zo ware vreugde beleeft. Dat is zijn ultieme triomf. Dat is ware integriteit. Die hoeft niet samen op te gaan met sympathiek zijn – zo komt Roark ook niet over en daar ziet hij het punt ook niet van in. Waarom, of voor wie, zou je sympathiek moeten zijn? Roark accepteert volledig dat hij wei-

nig te verwachten heeft van de wereld. Daarmee is hij constant in conflict, maar nooit met zichzelf. Hij is moeiteloos zelfverzekerd en standvastig, en dat roept weerszin op bij mensen. Ze zien hem, maar hij ziet hen niet – ze interesseren hem niet. Ook in dit alles lijken Roark en Rietveld evenbeelden.

In de beeldschone, elegante, intelligente Dominique Francon, een architectuurjournaliste, vindt Roark de ideale vrouw, omdat zij aanvoelt dat hij een echte kunstenaar is en werkelijk iets bereikt, iets groots en waardevols creëert. Hun verhouding is van een (bijna) gewelddadige hartstocht. Maar overdag spant Dominique zich net als Toohey in om de carrière – en ook letterlijk het werk – van Roark te vernietigen. Hoewel ze gelooft in de kracht van zijn geniale vernieuwingen, denkt ze nogal cynisch dat de onvermijdelijk rotte maatschappij die niet kan waarderen. Bovendien meent ze dat volkomen oprechte mensen als Roark gedoemd zijn ten onder te gaan, en dat alleen manipulatieve, oneerlijke, opportunistische lieden als Keating en haar vader, een beroemde en middelmatige architect bij wie Keating werkt, succes kunnen hebben. Daarom bedenkt ze zich: na een eerder afhouden gaat ze alsnog in op het huwelijksaanzoek dat Keating haar deed omdat Dominique als echtgenote hem prestige zou opleveren – anders dan het lieve, trouwe, maar onopvallende en afhankelijke meisje van wie hij houdt.

Mocht Rietveld, die zichzelf ongetwijfeld vergeleek met Roark, Truus Schröder en Dominique Francon naast elkaar hebben gezet, dan kan hij weinig overeenkomsten hebben bedacht. Truus had geen cynische, al dan niet realistische mening over kwaadaardigheid. Wel bewonderde ze Rietveld om zijn werk en zijn opvattingen – zowel hun professionele als persoonlijke relatie zou anders nooit hebben bestaan. Truus deed het omgekeerde van wat Dominique doet: ze steunde Rietveld op verschillende manieren. Zonder haar zou hij mogelijk in de ellende zijn terechtgekomen, met onvoldoende werk om gelukkig van te worden, en onvoldoende inkomsten om zijn vrouw en zes kinderen te onderhouden.

The Fountainhead heeft een spannendere, vreemdere intrige dan het leven van Rietveld. Een prachtige aanvulling in de plot is de figuur van Gail Wynand, een rijke uitgever die buiten Dominique de enige is met het intellect en de artistieke gave om Roark te begrijpen, maar zijn oor laat hangen naar de massa. Een man met bijzondere potentie, die hij niet benut omdat hij ervoor kiest het publiek te geven wat het wil. Hij vraagt Dominique ten huwelijk en zij accepteert hem om dezelfde reden als ze deed met Keating. Ze smeekt Roark, de enige van wie ze houdt, nog wel om de architectuur op te geven en met haar samen te leven. Daar gaat hij vanzelfsprekend niet op in. Het gevolg is opnieuw een liefdeloos huwelijk voor Dominique, met een man die zijn eigen graf graaft: Wynand voelt zich geroepen de verguisde en

commercieel weinig aantrekkelijke Roark te verdedigen tegenover zijn lezers, die daar niet van gediend zijn en die hij altijd heeft willen plezieren om een succesvolle zakenman te worden. Wynand biedt Roark aan al zijn projecten te bouwen op voorwaarde dat er traditionele elementen in voorkomen, en dat hij bij weigering Roarks loopbaan voor goed zal laten stranden. Wanneer Roark toch weigert, weet Wynand dat hij voor het eerst iemand tegenover zich heeft die hij niet kan domineren, iemand met een geest die niet breekt. Hij geeft Roark alsnog een project, maar als daarin dingen worden gewijzigd, blaast Roark het gebouw op en daagt Wynand hem voor de rechter.

De eigen verdediging van Roark, een echo van Rietvelds levenshouding, is de apotheose én de moraal van *The Fountainhead*. Het is een ode aan egoïsme. Daar komt elke prestatie vandaan, elke vinding, hoezeer die ook op weerstand stuit. Egoïsme houdt in dat je voor jezelf leeft, want alleen zo kun je je strikt individuele denkvermogen inzetten om iets te scheppen, mits je vrij en onafhankelijk bent. 'Voor een schepper zijn alle relaties tot anderen secundair', zegt Roark in de rechtszaal.¹¹ Altruïsme is een vorm van geestelijke slavernij. Zouden we die niet evenzeer moeten verafschuwen als fysieke slavernij? Nee, het is nog erger, want het is geen gedwongen slavernij. 'De mens die uit naam van de liefde vrijwillig in slavernij gaat, is het laagste schepsel dat je je kunt voorstellen. Hij haalt de menselijke waardigheid omlaag en hij haalt het begrip liefde neer.'¹² Het is onwaardig jezelf op te offeren, omdat het een verloochening is van je eigen denken, je bewustzijn, je talent, je verlangens. En daarom van liefde. Je ontkent eigenlijk datgene wat liefde kan voelen, namelijk jezelf, je eigen ik. Je taak in het leven is dus om jezelf te zijn, trouw aan jezelf te zijn.

Vanwege dit standpunt zijn Rand en haar roman altijd omstreken geweest – net als haar overige werk, waaronder omvangrijke essays met dezelfde filosofie. Egoïsme heeft nu eenmaal een slechte naam. De algemene opinie is, zoals Roark aangeeft, dat je tot steun moet zijn voor anderen. Dat impliceert een wederzijdse afhankelijkheid waar Rand, net als Rietveld, de vloer mee aanveegde. Het is wellicht verrassend dat onafhankelijkheid voor Roark, en iemand als Rietveld, een zuiver positieve inhoud heeft, aangezien al het kwaad in de wereld ermee zou zijn verholpen. 'Een mens denkt en werkt alleen', stelt Roark. 'Een mens kan niet alleen roven, exploiteren of heersen. Roof, exploitatie en heerschappij vooronderstellen slachtoffers. Ze vormen het terrein van tweedehands mensen.'¹³ Exit Keating, die is opgeklommen tot de aanzienlijkste architect van het land, maar met zijn afwezige passie zijn 'ik' opgeeft, met zijn mediocre talent alleen maar kan kopiëren en met zijn zieke moraal ten slotte als fraudeur wordt ontmaskerd – weg reputatie. Exit Toohey, die parasiteert op grotere geesten als Wynand en eindigt met niets – en in het niets: de massa – doordat hij de onafhankelijkheid niet erkent en hierdoor tot niets bij-

zonders in staat is. En in mindere mate ook exit Wynand, die moreel geruïneerd is, maar de grootheid en de filosofie van zijn dierbare vriend Roark erkent, hem warempel inhuurt voor een volgend prestigieus en bovendien persoonlijk project en deemoedig toeziet hoe zijn vrouw Dominique uiteindelijk met Roark trouwt. Zo ook exit de ontelbare collega's, critici, beleidsmakers en welstandscommissieleden die met hun behoudendheid en middelmatigheid zijn verdwenen in het zand van de tijd, terwijl Rietveld aan het eind van zijn leven beroemd werd, en na zijn dood alleen maar meer bekendheid heeft gekregen. Je kunt het zien als een triomf.

[16]

Evenzo is *The Fountainhead* een roman waarin de held wint, en hoe. Daarmee zegeviert natuurlijk ook de levenshouding van Roark en Rand, wat nog wordt aangedikt doordat Dominique op nog een andere manier van gedachten verandert: grensverleggende mensen worden wél gelukkig, en worden wél aanvaard in de samenleving. Persoonlijke ethiek belemmert persoonlijk geluk of succes niet; ze zijn onlosmakelijk verbonden. Roark is, net als de andere vier hoofdfiguren, de drager van een filosofische idee. Met hem schiep Rand de in haar ogen ideale mens, een 'eerstehands' mens, wiens nobele ziel iets heeft, zoals ze van Friedrich Nietzsche had gelezen, wat aangeboren is en ogenschijnlijk onverwoestbaar. De filosofie die ze via hem uitdraagt in *The Fountainhead*, heeft wereldwijd zoveel invloed gekregen dat ze een eigen naam heeft gekregen: het objectivisme. De term berust op de objectieve, onafhankelijke manier waarop we de werkelijkheid kunnen kennen, los van de wijze waarop anderen die zien. Voorwaarde om de 'waarheid' te verhelderen is een puur rationele benadering – je eigen hoofd is je enige gids, legt Roark uit en legde ook Rietveld telkenmale uit. Zo, en dat is volgens Rand zelf waar de enigszins allegorisch op te vatten roman om draait, leeft een moreel mens in een corrupte wereld, vol Keatings en Tooheys.¹⁴

Wie zich verdiept in het leven en de persoon van Rietveld, snapt wat hem aantrok in de – ook al vier jaar na publicatie – spraakmakende roman van Ayn Rand. Hij herkende hierin zijn eigen levenshouding, die de basis vormde voor zijn levenswijze en zijn werk. Egoïsme, daar draait het om. Individualisme dus. Tot aan zijn dood hield hij niet op om dat te vertellen.

Leven is liefde; vreugde - wil tot bestendigheid van eigen be-
paaldheden. - drang naar bewustzijn
Vreugde is het woord voor de gewaanwording bij de bestendigheid
voortplanting en uitgroei v.h. leven
Waar het leven vermindert, wordt dit ^{ondergaan} ~~evenaar~~ als dweefheid; en
de dood is overgang naar andere bepaaldheden

In hoeverre kan het leven zijn proces bevoeden of bedervd¹⁷¹
en verantwoordelijk zijn voor eigen geluk en welstand?

Om hierop eenig antwoord te kunnen geven, moet we nagaan
hoe, in groote lijnen, het levensproces verloopt; welke volgorde er is
in de werkingen van het bewustzijnsapparaat.

Tradities de levensdrang bepaalt zich het ongedifferentieerde tot
onderscheiding en de onderscheiding associeert zich tot bewust^{bepaalt}
het kennende in relatie tot het gekende (wanneer de rollen bewustzijns
verwisseld worden - ik ken en wordt gekend)
waarvan de consequentie is: ^{het begrip} ~~de~~ eenheidsken van alles

~~De~~ De grondslag van alle begrip leven is de tijdelijke handhaving
van bepaald ordepatroon tusschen het (voor ons begrip onbereikbaar) on-
gedifferentieerde en (het eveneens onbereikbaar begrip) de volledige relatie
van al het gekende en kennende.

Naar dit eerste en laatste, onbewuste Mich en al. (binnen tijd en ruimte)
verwijzen onze begrippen: leeuwigheid, geloof, God. en; deze begrippen
verliezen aan kracht, naar mate ze ^{behoelven} ~~begepast~~ worden op het tijdelijke
bepaalde. Tusschen het nu niet onderscheidende en het niet meer onderscheidende
^{de onbewuste} ~~de onbewuste~~ prikkels levensopfen en

Het didakt bij dit ongedifferentieerde licht ons algemeen gevoel
het onderbewuste, met de reflex werking van spieren, noodig voor

De ouders van Rietveld.

I / 1888—1917

AFKOMST

[19]

Doodserieus of niet, Rietveld zei dat hij een Franse en Russische afkomst had. Misschien bedoelde hij het in geestelijke zin, vanwege zijn affiniteit met die landen. Dit in tegenstelling tot Duitsland, of althans het Duits – de taal heeft hem nooit gelegen (al beheerste hij die redelijk, en het Russisch geenszins).¹ De werkelijkheid wil dat de stamboom van Rietveld zich aan zijn vaders kant al minstens twee eeuwen had vertakt in de stad Utrecht. Zijn grootvader Jan Cornelis was er in 1826 geboren en in 1853 getrouwd met de vijf jaar jongere Sjaan Mengelaar. Het gezin van de ‘laarzenmaker’ (schoenmaker) telde negen geboortes, maar drie kinderen bereikten niet de volwassen leeftijd. De tweede zoon, Jan Cornelis, de vader van Rietveld, kwam ter wereld in 1860. Vanwege het uitdijende aantal kinderen trok het echtpaar in 1872 van de Massegast, een steeg met krotwoningen midden in de stad, naar de Stevensfundatie. Dit hofje van vijftig woningen was gebouwd naar de modernste hygiënische voorschriften, op Kruisstraat 6, met het hoofdgebouw op de hoek van de Biltstraat. De Kruisstraat had een Rijkshogereburgerschool en, sinds een jaar, het grote concertgebouw Tivoli – geen vertrouwde plekken voor de meeste bewoners van het hofje, dat strikt bedoeld was voor ambachtslieden met een gezonde nering.

Toen Rietveld een kind was, woonden zijn grootouders hier nog. Zijn grootvader was, overigens net als zijn al lang gestorven grootvader van moederszijde, ‘een beetje vreemd’ geweest.² Wellicht doelde hij op het feit dat de man op slag ‘krankzinnig’ was geworden doordat hij op een dag, tijdens het werk, een harde klap op zijn hoofd had gekregen. De psychische gesteldheid van zijn grootvader, veroorzaakt door een enkel incident, greep Rietveld als kleine jongen behoorlijk aan. Schoenmaker Rietveld werd in 1896 opgenomen in het Chr. Gesticht v. Krankzinnigen in Ermelo, waar hij in 1901 overleed. De regels van het hofje schreven voor dat weduwnaars er mochten blijven, maar weduwen niet, ongeacht hoeveel kinderen ze te verzorgen hadden. Grootmoeder Rietveld verhuisde, alleen, naar de Burgstraat (nu Wolter Heukelslaan), waar Rietveld haar tot haar dood op hoge leeftijd, in 1921, zal hebben bezocht.